

Θεμελιώδεις ἀρχές τῆς περὶ Θεοῦ διδασκαλίας τοῦ Λουθήρου

HANS SCHWARZ*

Πρὸ καιροῦ συζητοῦσα στὸ γραφεῖο μου μὲ ἓναν νέο ἄνδρα ἀπὸ τῆ Ν. Κορέα, τοῦ ὁποῖου τῆ διδακτορική ἐργασία εἶχα ὁ ἴδιος ἐπιβλέπει καὶ ὁ ὁποῖος εἶχε ἔλθει νὰ μὲ ἀποχαιρετήσῃ. Κατὰ τὴ διάρκεια τῆς συνομιλίας μας μοῦ ἀπή-
ύθυνε μία παράξενη ἐρώτηση: «Ἐπιτρέπεται νὰ αἰτούμαστε στὴν προσευχή μας νὰ γίνουμε πλούσιοι;». Καθὼς ἀντίκρυζε τὸ ἔκπληκτο βλέμμα μου, μοῦ ἐξήγησε ὅτι στὴν Κορέα πολλοὶ χριστιανοὶ προσεύχονται κατ' αὐτὸν τὸν τρόπο. –«Ὁχι», τοῦ ἀπήντησα, «Δὲν ἐπιτρέπεται. Μιὰ τέτοια προσευχή θὰ ἦταν ἐγωιστική, καί, ἄλλωστε, ὁ πλοῦτος δὲν εἶναι καὶ τόσο σπουδαῖο πρᾶγμα! Ἄν λάβετε ὑπόψη σας προσωπικότητες ὅπως ὁ Μωυσῆς, ὁ Βούδας, ὁ Αἰνστάιν ἢ ὁ Πλάτων, θὰ διαπιστώσετε ὅτι κανεὶς τους δὲν ἦταν πλούσιος». Ὁ ἴδιος μοῦ διηγήθηκε ἐν συνεχείᾳ ὅτι πολὺς κόσμος ἀκόμη στὴν Κορέα βλέπει τὸν Θεὸ σαμανιστικά, θεωρεῖ δὲ ὅτι μπορεῖ νὰ Τὸν χειραγωγήσῃ, μὲ συγκεκριμένους τρόπους συμπεριφορᾶς, ὥστε νὰ ἐπιτύχει ἓναν ὀρισμένο στόχο.

Ὡστόσο, ὅ,τι ὑπόκειται αὐτῆς τῆς ἀντιλήψεως δὲν εἶναι ἀπλῶς Σαμανισμός. Εἶναι ἡ ἐφάμαρτη στάση μας, ὅπως τὴν περιγράφει ὁ Ι. Αὐγουστίνος, σύμφωνα μὲ τὴν ὁποία ὁ ἁμαρτωλὸς ἄνθρωπος στρέφεται διαρκῶς γύρω ἀπὸ τὸν ἑαυτό του (*homo incurvatus in sese ipsum*). Σκεπτόμαστε μόνο τὸν ἑαυτό μας, τὴν καλοπέραση, τὴν πλεονεκτική μας θέση, καὶ ὅλα τ' ἄλλα, ζῶντα ἢ μὴ, ὀφείλουν νὰ μᾶς ὑπηρετοῦν. Τοῦτο ἐπηρεάζει καὶ τὴ σχέση μας πρὸς τὸν Θεό. Ἄν ἔχει ὁ

---

* Συγγραφέας τοῦ κειμένου εἶναι ὁ Ὀμότιμος Καθηγητὴς Συστηματικῆς Θεολογίας καὶ πρώην Διευθυντὴς τοῦ Ἰνστιτούτου Εὐαγγελικῆς Θεολογίας τοῦ Πανεπιστημίου τοῦ Regensburg, κ. Hans Schwarz (1939-). Τὸ κείμενο εἰσηγήθηκε σὲ ἐκδήλωση ποὺ πραγματοποιήθηκε στὴ Θεολογικὴ Σχολὴ τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, τὴ Δευτέρα 13 Δεκεμβρίου 2010, στὸ πλαίσιο τῶν Εὐρωπαϊκῶν Προγραμματίων Erasmus/Socrates καὶ τῶν σχετικῶν διμερῶν συμφωνιῶν, μὲ τὴ συνεργασία τοῦ Καθηγητοῦ Κωνσταντίνου Δεληκωσταντῆ καὶ τοῦ Ἐπικ. Καθηγητοῦ Κωνσταντίνου Ι. Μπελέζου, ὁ ὁποῖος ἀνέλαβε τὴν ἀπόδοσή του ἀπὸ τὴ γερμανικὴ (ὑπὸ τὸν ἀρχικὸ τίτλο: *Luthers zentrale Erkenntnis*) στὴν ἑλληνικὴ, καθὼς καὶ τὴν τελικὴ ἐπιμέλεια (Σ.τ.Μ.).

Θεός κάποιο νόημα, πρέπει αυτό να υπηρετεί τὸ δικό μας σκοπό. Ἄν –παρ’ ἐλπίδα– Ἐκεῖνος δὲν ἐνεργεῖ ὅπως ἐμεῖς ἐπιθυμοῦμε, τότε ρωτᾶμε: «Πῶς εἶναι δυνατόν νὰ τὸ κάνει αὐτὸ ὁ Θεός;». Ὅμως ἓνας Θεός, ὁ ὁποῖος κάνει ὅ,τι ἐμεῖς θέλουμε καὶ τίθεται στὴ διάθεσή μας, μπορεῖ εὐκόλα νὰ ἐκτραπεῖ σὲ φαντασίωση τῶν ἐπιθυμιῶν μας. Ὁ κριτικὸς τῆς θρησκείας –κατὰ τὸν 19^ο αἰώνα– Ludwig Feuerbach (1808-1872) ἰσχυρίζονταν, γι’ αὐτό, ὅτι ὁ Θεός συνιστᾶ προβολὴ τῆς ἀνθρώπινης φαντασίας μας. Ἐν ἀντιθέσει πρὸς μιὰ τέτοια κατανόηση, ὁ Λούθηρος, τριακόσια χρόνια νωρίτερα, εἶχε ὀδηγηθεῖ στὴν πεποιθήση πὼς ὁ Θεός δὲν συνιστᾶ ἐπ’ οὐδενὶ ἀνθρώπινη ἔκφραση τοῦ ἐπιθυμητικοῦ, ἀλλ’ εἶναι αὐτὸ πού ἴδιος εἶναι, δηλαδὴ Θεός. Τοῦτο συμπυκνώνει τὸ πρῶτο καὶ κεφαλαιῶδες σημεῖο τῆς θεολογικῆς του σκέψεως.

1. Ὁ Θεός εἶναι Θεός

Ὁ Βρετανὸς μεθοδιστὴς θεολόγος Philip S. Watson ἔγραψε στὰ 1947 ἓνα βιβλίο γιὰ τὸν Λούθηρο μὲ τὸν τίτλο: *Let God be God*, τίτλο πού ἀποτυπώνει τὴ βασικὴ θεολογικὴ θέση τοῦ Μεταρρυθμιστῆ. Ἐὰν ὁ Θεός εἶναι πράγματι Θεός κι ὄχι ἀποκύημα τῆς ἀνθρώπινης φαντασίας, τότε κανεὶς δὲν μπορεῖ νὰ Τὸν ἰδιοποιηθεῖ. Τοῦτο ἦταν ἤδη πρόβλημα στὰ χρόνια τοῦ Λουθήρου –καὶ παραμένει ἕως σήμερα–, ὅτι δηλαδὴ οἱ ἄνθρωποι προσπαθοῦν νὰ χρησιμοποιήσουν τὸν Θεὸ πρὸς ἴδιον ὄφελος. Τὸ ἐρώτημα τοῦ Λουθήρου καὶ πολλῶν ὀρθοφρονούντων χριστιανῶν τῆς ἐποχῆς του: «Πῶς νὰ γνωρίσω ἓναν σπλαχνικὸ Θεό;» ἐκφράζει τὴν παραπάνω στάση. Στὰ χρόνια τοῦ Μεταρρυθμιστῆ τὸ προσδόκιμο ὄριο ζωῆς ἦταν πολὺ χαμηλό. Ὅταν ὁ ἴδιος πέθανε σὲ ἡλικία 63 ἐτῶν, ἐθεωρεῖτο ἤδη ἀρκετὰ ἡλικιωμένος καὶ ὁ ἴδιος βεβαίως ἔνωθε τὸ ἴδιο. Ἡ ζωὴ ἐπὶ τῆς γῆς ἦταν ὄλη πόνος καὶ μόχθος. Ὁ ἄνθρωπος ἦταν ἀνυπεράσπιστος μπροστὰ σὲ ἀσθένειες ὅπως ἡ πανώλη, ἡ νεφρολιθίαση ἢ ἡ ὑπέρταση, γιὰ νὰ ἀναφέρουμε ὀρισμένα μόνο παραδείγματα. Οἱ ἀνέσεις ἦταν κάτι σπάνιο. Ὁ Λούθηρος μάλιστα, ὅταν ταξίδεψε ἀπὸ τὴ Βιττεμβέργη στὴ Ρώμη, πῆγε περπατώντας ἐπὶ ἀρκετὲς ἑβδομάδες.

Τὸ γεγονὸς ὅτι δὲν εἶχε κανεὶς νὰ περιμένει πολλὰ ἀπὸ μιὰ τέτοια ἐπίγεια ζωὴ τὸν ἔκανε νὰ ἐπιθυμεῖ τὴ βεβαιότητα γιὰ τὴν ὑπαρξὴ ἐνὸς σπλαχνικοῦ Θεοῦ, στὴν προοπτικὴ ἐνὸς καλύτερου τουλάχιστον Ἐπέκεινα. Γι’ αὐτὸ ἔκανε κανεὶς τὰ πάντα γιὰ νὰ θέσει –τρόπον τινά– τὸν Θεὸ ὑπὸ πίεση: προσκυνήματα, μεγάλες δωρεές στὴν Ἐκκλησία, ἀπόκτηση λειψάνων γνωστῶν Ἁγίων ἢ κατα-

φυγή στην μοναστική ζωή (ὅπως στην περίπτωση τοῦ Λουθήρου). Δὲν εἶναι τυχαῖο ὅτι ὁ ἴδιος ὁ Λούθηρος ἀκολούθησε τὸ Τάγμα τῶν Αὐγουστινιανῶν. Οἱ τελευταῖοι φημίζονταν γιὰ τὴν αὐστηρότητά τους κι ὁ Λούθηρος σκέφτηκε πῶς, ἂν ἐπέλεγε ἕνα αὐστηρὸ μοναστικὸ μοντέλο, θὰ εἶχε περισσότερες πιθανότητες νὰ ἐπιτύχει τὸ ἔλεος τοῦ Θεοῦ. Γι' αὐτὸ καὶ τηροῦσε μὲ μεγάλη ἀκρίβεια τοὺς κανόνες τοῦ μοναστηριοῦ. Ἄν παρέλειπε λ.χ. μιὰ ἀπὸ τὶς τεταγμένες Ἀκολουθίες (*Μεσονυκτικὸ*, *Ὁρθρο*, *Ἐκτὴ* ἢ *Ἐνάτη Ὁρα*) τὶς διάβαζε ξανά ἀργότερα. Κάποτε ὁμολόγησε: «Ἄν κέρδισε ποτὲ ἕνας μοναχὸς τὸν οὐρανὸ μὲ τὴν ζωὴ του ὡς μοναχοῦ, τότε πρέπει νὰ τὸν εἶχα κερδίσει κι ἐγώ»¹. Ὅπως ὁμως ὄλοι γνωρίζουμε, παρὰ τὴν ἔμπρακτη εὐλάβειά του, δὲν εὑρίσκει ὁ ἴδιος καμία πνευματικὴ ἀνάπαυση. Ἀντιθέτως, οἱ πράξεις εὐλαβείας του τοῦ ὄξυναν τὴ συνείδηση κι ἐνιωθε ἔτσι ὀλοένα περισσότερο πῶς στὰ μάτια τοῦ Θεοῦ ἦταν ὁ ἴδιος ἕνα ἀπελπισμένο κάτι. Δὲν εὑρίσκει δικαίωση ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ, γιατί ἐκεῖνος ἦταν ἄνθρωπος κι Αὐτὸς ὄντως Θεός.

Ὁ μετερρυθμισμένος Ἑλβετὸς θεολόγος Karl Barth (1879-1959) χαρακτηρίζει τὴν παραπάνω ἀποψη ὡς τὴ διαπίστωση τῆς «ἀπείρου ποιητικῆς διαφορᾶς» μεταξὺ Θεοῦ καὶ ἀνθρώπου². Ἐξαιτίας αὐτῆς εἶναι ἀδύνατο νὰ ὑπερκαλύψουμε τὴ χαώδη ἀπόσταση μεταξὺ τοῦ Θεοῦ καὶ ἡμῶν. Δὲν εἴμαστε σὲ θέση οὔτε νὰ Τὸν φτάσουμε οὔτε νὰ Τὸν πιέσουμε καθ' οἰονδήποτε τρόπο. Ὁ Θεὸς εἶναι ἀπόλυτος κυρίαρχος, ποιητὴς τοῦ Σύμπαντος καὶ πάντων τῶν ἐν αὐτῷ. Ἡ σύγχρονη Κοσμολογία ἐπέτεινε τὴ συνείδησή μας περὶ τοῦ ἀπείρου Σύμπαντος, τόσο κατ' ἔκταση ὅσο καὶ κατὰ διάρκεια. Τοῦτο εἶναι ἡλικίας δισεκατομμυρίων ἐτῶν καὶ ἔχει μέσο εὔρος δισεκατομμυρίων ἐτῶν φωτός. Ἄν ὑπάρχει ἕνας Θεὸς ὁ ὁποῖος ὑπερβαίνει τὸ ἀχανὲς τοῦτο Σύμπαν, τότε πῶς εἶναι δυνατὸν ἐμεῖς νὰ Τὸν χειραγωγήσουμε ἢ νὰ κερδίσουμε ἀπλῶς τὴν εὐσπλαχνία Του; Ὁ Λούθηρος κατέδειξε, μὲ τρόπο πειστικὸ, ὅτι μιὰ παρόμοια ἀπόπειρα συνιστᾷ καθαρὴ βλασφημία, καθὼς ζητεῖ νὰ ὑποβιβάσει τὸν Θεὸ καὶ ἐπιδιώκει νὰ Τὸν «ἐκθρονίσει». Ὅταν ὁ ἴδιος κοιτοῦσε γύρω του κι ἔβλεπε ὅλα ὅσα ἐπινοοῦσαν ἄνθρωποι εὐσεβεῖς καὶ περιδεεῖς γιὰ νὰ κερδίσουν τὸ θεῖο ἔλεος, καθὼς καὶ ὅλες τὶς τελετὲς ποὺ ἀνεχόταν ἢ ἐπιδοκίμαζε ἢ σύγχρονή του Ἐκκλησία, γιὰ ν' ἀποκτήσει κανεὶς τὸ ἔλεός Του, νὰ περικόψει τὴ διάρκεια τοῦ

1. LUTHER M., *Kleine Antwort auf H. Georgens nächstes Buch* (1533), WA [= Weimarer Ausgabe] 38:143.26 ἐξ.

2. BARTH K., *Der Römerbrief*, 3. Aufl. (München: Chr. Kaiser, 1925), xiii.

Καθαρήριου Πυρός ἢ νὰ ἀνταμειφθεῖ μετὰ βεβαιότητας μὲ οὐράνιες χαρές, τότε δικαίως ξέσπαγε (ὁ Λούθηρος) σὲ ὀργή. Δὲν ὑπερέβαλλε μάλιστα καθόλου, ὅταν ἰσχυριζόταν ὅτι τὰ πιὸ πολλὰ ἐξ ὧσων προαναφέραμε ἦταν μᾶλλον ἐπινόηση τοῦ διαβόλου πού μᾶς ἀπομακρύνει ἀπ' τὸν ἀληθινὸ Θεὸ καὶ τοποθετεῖ στὴ θέση Του ἓνα ἀνθρώπινο κατασκευάσμα.

Ἀπὸ τὰ παραπάνω ὁ Λούθηρος κατέληξε στὸ συμπέρασμα ὅτι δὲν ὑπάρχει τίποτα ἀπ' ὅσα ἐμπίπτουν στὶς δυνατότητές μας, πού νὰ μπορεῖ νὰ ἐξασφαλίσει τὸ ἔλεος τοῦ Θεοῦ: οὔτε προσευχή, οὔτε καλὰ ἔργα, οὔτε λειτουργίες, οὔτε προσκυνηματικά ταξίδια, τίποτα ἀπὸ ὅσα μποροῦμε νὰ σκεφτοῦμε δὲν θὰ ἦταν ἀρκετὸ νὰ ἐξευμενίσει τὸν Θεό. Ὡς καλὸς Αὐγουστινιανὸς συμφωνοῦσε μὲ τὸν ἱ. Αὐγουστῖνο, ὁ ὁποῖος ἔλεγε: Μόλις ὁ ἄνθρωπος «ἐγκατελείψει» τὰ μέσα τῆς Χάριτος γιὰ νὰ ζήσει βίῳ ἀναμάρτητο, «ἐγκατελείφθη» ὁ ἴδιος³. Μὲ τὴ δύναμή μας εἶναι ἀδύνατη ἡ ἐπιστροφή μας στὸν Θεό. Ἄν ἤμασταν σὲ θέση νὰ τὸ ἐπιτύχουμε, θὰ προσβάλλαμε τὴν παντοδυναμία καὶ τὸ μεγαλεῖο τοῦ Θεοῦ. Ἄν εἶχαμε ἐνώπιόν μας κάποιον ὁ ὁποῖος ἐπὶ ἔτη περιφρονεῖ τὸν Θεό, ἐπειδὴ δίνει προτεραιότητα στὴ σταδιοδρομία, τὴν οἰκογένεια, τὶς γήινες ἐπιδιώξεις, ἀντὶ γιὰ Ἐκεῖνον, κι Αὐτὸς τὸν ἀφήνει ἐλεύθερο μέχρι πού ἔρχεται σὲ γῆρας, γίνεται εὐσεβῆς καὶ στρέφεται πρὸς Ἐκεῖνον, νομίζετε ὅτι ὁ Κύριος θὰ χαρεῖ ἐπειδὴ ὁ συγκεκριμένος Τὸν λαμβάνει ἐπιτέλους σοβαρὰ; Ὁχι ἀκριβῶς. Ὁ Θεὸς χαίρεται γιὰ κάθε ἁμαρτωλὸ πού μετανοεῖ· ὅμως δὲν χαίρεται ὅταν Τὸν χρησιμοποιοῦμε ὅπως μᾶς βολεύει. Ὁ ἴδιος εἶναι Κύριος τοῦ Σύμπαντος καὶ ὑπέρκειται παντελῶς ἡμῶν. Δὲν εἶναι τὸ γεροντάκι πού βρῖσκεται στὸν οὐρανὸ καὶ νιώθει εὐτυχία ὅταν κάποιος κάνει ἐπιτέλους χρῆση Ἐκεῖνου. Ὁχι, ὁ Θεὸς δὲν μᾶς ἔχει ἀνάγκη· εἶναι ἀληθινὸς Θεός.

Στὸ περίφημο κείμενό του *Περὶ τῆς δουλείας τοῦ ἐλευθέρου θελήματος* (1525) τόνιζε ὁ Λούθηρος ὅτι ἀπὸ μόνοι μας δὲν μποροῦμε νὰ στραφοῦμε οὔτε στὸ Θεὸ οὔτε στὸν διάβολο. Τὸ ἀντίθετο ἀκριβῶς συμβαίνει: Θεὸς καὶ διάβολος ἀντιπαρατίθενται γιὰ χάρη μας· γι' αὐτὸ εἴτε κυριευόμαστε ἀπὸ τὸν διάβολο εἴτε καθοδηγοῦμαστε ἀπὸ τὸν Θεό. Θὰ μποροῦσε κανεὶς ἐδῶ νὰ ρωτήσει: Ποιά στάση ὀφείλουμε ἀπέναντι σ' ἓναν τέτοιο Θεό, τὸν ὁποῖο δὲν μποροῦμε νὰ πιέσουμε καὶ ὁ ὁποῖος μᾶς ὑπερβαίνει μὲ τὴν παντοδυναμία Του; Εἴμαστε μόνο νευρόσπαστα (μαριονέτες), πού πρέπει νὰ πράττουν ὅ,τι ὁ Θεὸς ἀπαιτεῖ;

3. AUGUSTIN, *De correptione et gratia* (11.31), στό: *Schriften gegen die Semipelagianer*, übers. v. Sebastian Kopp (Würzburg: Augustinus, ²1987), 211.

Ἡ ἀπάντηση τῶν περισσοτέρων, τόσο στοὺς χρόνους τοῦ Λούθηρου ὅσο καὶ σήμερα, μοιάζει νὰ εἶναι: «Ὅχι ἐντελῶς (νευρόσπαστα)». Ἄν καὶ εἶναι Κύριος, πράγματι, καὶ παντοδύναμος, στὸ τέλος θὰ μᾶς ἀνταμείψει, ἐφόσον διάγουμε βίο εὐσεβῆ καὶ ἐκτελοῦμε ἐπαρκῶς ἔργα ἀγαθὰ. Κι ἐδῶ ἀκριβῶς βρίσκεται τὸ δεύτερο κεντρικὸ σημεῖο τῆς θεολογικῆς σκέψης τοῦ Λούθηρου.

2. Ὁ Θεὸς δὲν μᾶς ἀνταμείβει

Τὸ ἔτος 1098 ὁ Σχολαστικὸς θεολόγος Ἄνσελμος ὁ Καντουαρίας συνέταξε μιὰ μικρὴ πραγματεία μὲ τίτλο: *Γιατί ἔγινε ὁ Θεὸς ἄνθρωπος (Cur Deus Homo)*. Διατύπωνε ἐκεῖ μιὰ πολὺ ἐνδιαφέρουσα θέση: Ἄν εἶναι ὁ Θεὸς πράγματι Θεός, τότε ἀναμένει ἀπὸ ἐμᾶς νὰ ἀκολουθοῦμε βίο θεοφιλῆ, νὰ συμπεριφερόμαστε κατὰ τὴ δημιουργικὴ Του βούληση. Ἐπειδὴ ὅμως εἴμαστε ἄνθρωποι, ἀποκλίνουμε ἐν πολλοῖς, παρὰ τὴ μέγιστη προσπάθεια, ἀπὸ τὴν ὄντως θεοφιλῆ διαγωγή, κατὰ πῶς ἀπολογεῖται ἓνα μικρὸ παιδί, ὅταν τὸ μαλώνουν: «Κανεῖς δὲν εἶναι τέλειος!». Σύμφωνα μὲ τὸν Ἄνσελμο, ὡστόσο, τὸ πρόβλημα εἶναι πολὺ πιὸ σοβαρό: Δὲν μποροῦμε ἐκ τῶν ὑστέρων νὰ συμψηφίσουμε ὅλες τὶς ἀποκλίσεις μας. Μποροῦμε βεβαίως νὰ διάγουμε βίο θεοφιλῆ, ἂν καὶ δὲν μποροῦμε νὰ κάνουμε κάτι περισσότερο ἀπ' ὅσο ὑποχρεοῦμαστε. Ἔτσι ἔχει ὁ καθεὶς στὴ ζωὴ του ἓνα δυσαναπλήρωτο ἔλλειμμα, σκοτεινὲς τρόπον τινα κηλίδες στὸ βιογραφικὸ του. Δὲν μπορεῖ, ἐπομένως, νὰ περιμένει ὅτι ὁ Θεὸς θὰ τὸν ἀνταμείψει γιὰ τὴ διαγωγή του, ἀφοῦ κανεῖς μας δὲν μπορεῖ ποτὲ νὰ ἐκπληρώσει τὶς θεῖες προσδοκίες. Τοῦτο ἐννοοῦσε ὁ Λούθηρος μὲ τὸν ὕμνο του «Πύργος ἰσχυρός», ὅπου γράφει: «*Τίποτε δὲν ἔγινε μὲ τὴ δύναμή μας· μόνοι μας, λίγο ἀκόμη καὶ θὰ εἴχαμε ἀπολεσθεῖ*». Ὅμιλεῖ ἐδῶ γιὰ διαφυγὴ ἀπὸ τὰ χέρια τοῦ διαβόλου καὶ φθάνει στὴν καρδιά τοῦ θέματός μας: Ὅσο μεγάλες προσπάθειες κι ἂν καταβάλουμε, δὲν μποροῦμε πάντοτε νὰ εἴμαστε στὸν Θεὸ ἀρεστοί. Ἄν ἦταν νὰ μᾶς ἀμείψει ὁ Θεὸς γιὰ τὶς προσπάθειες ἢ τὴν ἀποτυχία τοῦ βίου μας, θὰ ἔπρεπε ἀμέσως νὰ μᾶς καταδικάσει· τὰ λάθη μας εἶναι ἀμέτρητα.

Ἡ διάσταση ἀνάμεσα στὴ δική μας δυνατότητα καὶ στὴν προσδοκία ἀπὸ μέρους τοῦ Θεοῦ ἦταν, ἐπίσης, τὸ πρόβλημα ποὺ ἀνέδειξε ὁ Λούθηρος, ἐρμηνεύοντας ὁμιλητικὰ τὴν πρὸς *Ρωμαίους*. Ὅπως γράφει ὁ Παῦλος: «Οὐ γὰρ ἐπαισχύνομαι τὸ εὐαγγέλιον, δύναμις γὰρ θεοῦ ἐστὶν εἰς σωτηρίαν παντὶ τῷ πιστεύοντι, Ἰουδαίῳ τε πρῶτον καὶ Ἑλληνι. Δικαιοσύνη γὰρ θεοῦ ἐν αὐτῷ ἀποκαλύπτεται ἐκ πίστεως εἰς πίστιν, καθὼς γέγραπται· Ὁ δὲ δίκαιος ἐκ πίστεως ζήσε-

ται [Ἄβραμ. 2,4]» (Ρωμ. 1,16-17). Ἐάν ὁ Θεὸς εἶναι δίκαιος καὶ μᾶς ἀνταμείβει ἢ μᾶς τιμωρεῖ γιὰ ὅ,τι πράξαμε ἢ παραλείψαμε, τότε –συμπεραίνει ὁ Γερμανὸς Μεταρρυθμιστής– δὲν ὑπάρχει καμία δυνατότητα νὰ γίνουμε ἀποδεκτοὶ ἀπὸ Ἐκεῖνον. Ὅσα καλὰ ἔργα κι ἂν κάναμε, δὲν θὰ ἔφθαναν γιὰ νὰ ἀπαιτήσουμε τὴ θεία μακαριότητα. Δὲν ἔχει, ἐπομένως, κανένα νόημα νὰ συσσωρεύουμε ἀγαθὰ ἔργα γιὰ νὰ ἀπολάβουμε αἰώνια ἀνταμοιβή.

Τὸ πρόβλημα, κατὰ τὸν Ἄνσελμο, δὲν ἔγκειται μόνο στὸ ἔλλειμμα τῶν προσπαθειῶν μας, ἄλλα στὸ ὅτι οἱ ἴδιοι δὲν μποροῦμε νὰ προσφέρουμε στὸ Θεὸ τίποτα τὸ ὁποῖο ὄντως νὰ μᾶς ἀνήκει, ἀφοῦ Ἐκεῖνος εἶναι ὁ Δημιουργὸς καὶ Συντηρητὴς τῶν ὑπαρχόντων πάντων. Γι' αὐτὸ διαβάζουμε στὴ Λειτουργία τῶν Λουθηρανῶν: «*Μετὰ χαρᾶς καὶ εὐχαριστίας προσφέρομεν ὅ,τι Ἐσὺ πρῶτος μᾶς προσέφερες*». Ἐάν τὸ καλοσκεφτοῦμε, ἔχουμε τόσο πολὺ ἐγκλωβιστεῖ στὴν ἀνεπάρκεια τῆς ὑπάρξεως καὶ τὴν κατωτερότητά μας ἔναντι τοῦ Θεοῦ, ὥστε δὲν θὰ περιμέναμε νὰ μᾶς ἐπιστραφεῖ τίποτε ἀπὸ τὴν πλευρά Του. Καίρια τὸ διατυπώνει αὐτὸ ὁ Αὐγουστίνος: «Ἄπ' ἀρχῆς ἄσπιλη εἶναι ἀδύνατο ἢ ἀνθρώπινη φύση νὰ βρεθεῖ»⁴, τὸ ὁποῖο σημαίνει πὼς οὔτε νὰ προσφέρουμε τίποτα στὸν Κύριο μποροῦμε οὔτε νὰ περιμένουμε ἀπ' Αὐτὸν κάποια κατ' ἀντίδοσιν ἀπολαβή. Δὲν εἶναι δυνατὴ μαζί Του καμία συναλλαγή. Ὁ Λούθηρος, ὅπως καὶ ὁ Αὐγουστίνος, ἐπιμένει στὸ συγκεκριμένο σημεῖο. Στὸ τέλος τῆς ζωῆς του συνέταμε τὴν ἀνθρώπινη κατάσταση ὡς ἑξῆς: «Ἐπαῖτες εἴμαστε, αὐτὴ εἶναι ἡ ἀλήθεια»⁵. Χωρὶς νὰ ἀπομακρυνόμαστε ἀπὸ τὸ πνεῦμα τῶν προηγουμένων, θὰ λέγαμε πὼς ὁ Λούθηρος μᾶς παρωθεῖ νὰ πέσουμε στὰ γόνατα ζητώντας συγχώρηση ἀπὸ τὸ Θεὸ καὶ νὰ εὐδοκήσει ὁ ἴδιος νὰ μᾶς προσδεχθεῖ. Ἔτσι φθάνουμε στὸ τρίτο καίριο σημεῖο τῆς θεολογικῆς σκέψεως τοῦ Μεταρρυθμιστῆ, πὺ προέρχεται ἀπὸ τὴ Γραφή: Ἡ ἀδιέξοδη ἀνθρώπινη κατάσταση εἶναι οἰκεία στὸ Θεὸ ὁ ὁποῖος δημιουργεῖ ἐκ τοῦ μηδενός.

3. Ὁ Θεὸς δημιουργεῖ ἐκ τοῦ μηδενός

Ἐάν ὁ Θεὸς πράγματι εἶναι Θεός, δὲν μποροῦμε νὰ περιμένουμε ὅτι ἐμεῖς θὰ κάνουμε ὅ,τι μᾶς ἀφορᾶ κι Ἐκεῖνος θὰ ἀνταποδώσει ἐπ' αὐτοῦ. Γιὰ οὔτιδήποτε

4. AUGUSTIN, *De gratia Christi* (50/55), übers. v. Anton Fingerle, σὺ: AUGUSTINUS, *Schriften gegen die Pelagianer* (Würzburg: Augustinus, 1964), 2:391.

5. LUTHER M., WA TR 5:318.2 ἑξ. (*Tischrede Nr. 5677 von 1546*).

υπερβαίνει τὸ δικό μας κόσμο, ὅπως λ.χ. σωτηρία, αἰώνια ζωή, πρόσληψη ἀπὸ Θεοῦ, δὲν εἶναι δυνατὴ καμία συνεργασία μεταξὺ ἡμῶν καὶ Αὐτοῦ. Κι αὐτό, ὄχι μόνον διότι ὁ Θεὸς δὲν ἔχει ἀνάγκη τῆ βοήθειά μας, ἀλλὰ διότι, σὲ περίπτωση συνεργασίας, δὲν θὰ ἤμασταν ποτὲ βέβαιοι ἂν ἔχουμε πράξει τὸ σωστὸ ἢ ὅσο ἔπρεπε. Τὸ μερίδιο τοῦ Θεοῦ ὡς Θεοῦ θὰ ἦταν ἀστασίαστο, ἐνῶ τὸ δικό μας θὰ ἦταν πάντοτε ἐν κινδύνῳ κι ἔτσι δὲν θὰ μπορούσαμε νὰ βασισθοῦμε σὲ αὐτὸ γιὰ τὴ σωτηρία μας καὶ τὴν ἀποδοχὴ ἀπ' τὸν Θεό. Ὁ Λούθηρος ἀρνιόταν κατηγορηματικὰ πὼς θὰ μπορούσαμε ποτέ, καθ' οἷονδήποτε τρόπο, νὰ συμβάλουμε στὴ σωτηρία μας. Πέραν πάσης ἀφελείας ὁ Λούθηρος ἦταν τελικὰ ρεαλιστής· ἀναγνώριζε ὅτι μόνοι μας εἶναι ἀδύνατο νὰ βγοῦμε ἀπὸ τὸν βάλτο τῆς ἁμαρτίας. Ἡ λύτρωση εἶναι ἀποκλειστικὰ ἔργο Θεοῦ. Μαζὶ δὲ μὲ τὸν Αὐγουστῖνο φρονοῦσε ὅτι διαθέτουμε τουλάχιστον ἐλεύθερη βούληση, ὥστε νὰ φύγουμε μακριὰ ἀπὸ τὸ Θεό.

Ἀλλὰ κι ὅταν γινόμαστε δεκτοὶ ἀπ' τὸν Θεό, τοῦτο δὲν συμβαίνει οὔτε γι' αὐτὸ πὸν κάναμε ἢ δὲν κάναμε, οὔτε γιὰτὶ Ἐκεῖνος θέλει νὰ μᾶς ἀνταμείψει. Οἱ ἴδιοι δὲν ἀξίζουμε οὔτε μιὰ ἀνταμοιβή. Κι ἂν γινόμαστε ἀπὸ Αὐτὸν δεκτοί, τοῦτο ὀφείλεται μόνο στὴν παρ' ἀξίαν δική μας εὐσπλαχνία Του. Ὁ ἴδιος ἐνεργεῖ ἐκτὸς ἀναγκαιότητος, χωρὶς νὰ ἐπηρεάζεται ἀπὸ τὴ φλυαρία μας. Ἄν δεχθοῦμε τὴν ὑπαρξὴ μιᾶς μορφῆς συνεργασίας μεταξὺ Θεοῦ καὶ ἀνθρώπου, παραμένει ἀβέβαιο ἂν τὸ μερίδιό μας εἶναι ἀρκετό, ὥστε νὰ γίνουμε ἐν συνεχείᾳ δεκτοὶ πράγματι ἀπὸ τὸν Θεό. Τὸ συνειδητοποίησε αὐτὸ ὁ Λούθηρος, ἐνῶ διερωτᾶτο στὸ κελί του ἂν ὅλα τὰ εἶχε πράξει καθὼς ἔπρεπε. Ὅπως προαναφέραμε, τὰ εὐσεβῆ του ἔργα ποτὲ δὲν κατάφεραν νὰ ἀμβλύνουν τὴ συνείδηση καὶ τὶς ἀμφιβολίες του. Ἄν, ὅμως, ὁ Θεὸς κάνει ὁ ἴδιος γιὰ τὴ σωτηρία μας τὰ πάντα, τότε μπορούμε νὰ βασιστοῦμε ἐντελῶς σὲ Αὐτὸν καὶ νὰ ἐμπιστευτοῦμε τὸ λόγο Του.

Ὁ ἴδιος παρατήρησε ἀκόμη ὅτι ἡ ἀναδοχὴ μας ἀπὸ τὸν Θεό ἐξ ἄκρας φιλανθρωπίας, χαρακτηρίζεται ὀλόκληρη τὴν βιβλικὴ ἱστορία τῆς θ. Οἰκονομίας. Εἴτε πρόκειται γιὰ τὸν Μωυσῆ ἢ τὸν Δαβίδ, εἴτε γιὰ τὸν Ἡσαΐα ἢ τὸν Ἀμῶς, κανεὶς τους δὲν ἐπέλεγε γιὰ τὸ ὑψηλό του ἔργο λόγῳ ἀτομικῆς εὐσέβειας. Ὅλοι τους, ἀντιθέτως, εἶχαν τὰ λάθη τους καὶ ὁ Θεὸς ἐξ αὐτῶν ἐποίησε αὐτὸ πὸν ἐν τέλει ἔγιναν. Αὐτὴ ἡ ἐκ τοῦ μηδενὸς δημιουργία καταδεικνύει τὴ θεία παντοδυναμία. Ὁ Θεὸς δημιουργεῖ χωρὶς οἰαδήποτε προϋπόθεση. Αὐτὸ ἐνόησε ὁ Λούθηρος μὲ τὸ Ρωμ. 1,16-17. Δὲν εἶναι ὁ Θεὸς δίκαιος ἐπειδὴ μᾶς ἀνταμείβει γιὰ ὅ,τι κάναμε. Ἄν ἴσχυε κάτι τέτοιο, θὰ ἔπρεπε νὰ ἀναμένουμε μόνο τὴ θεία τιμωρία καὶ τὴν ἐν ἐσχάτοις ἀπόρριψη. Ὅτιδήποτε ἄλλο θὰ ἦταν εὐσεβῆς πόθος. Ὁ Λούθη-

ρος, ωστόσο, έννοησε πώς δεν ενεργεί ο Θεός έτσι. Αὐτὸς δημιουργεῖ ἐκ τοῦ μηδενὸς καὶ ἡ δικαιοσύνη Του ἔγκειται στὸ γεγονός ὅτι δημιουργεῖ ἐκ πίστεως καὶ διὰ πίστεως. Δικαιοσύνη μᾶς λογίζεται ἄνευ προϋποθέσεως καὶ ὁμολογεῖται ἀπ' τὸ γεγονός ὅτι ὁ Θεὸς συνάπτει καινὴ σχέση μαζί μας. Ὅπως ἀκριβῶς ὁ Θεὸς δημιούργησε τὸν κόσμον, ἄνευ ὄρων καὶ προϋποθέσεων, ἔτσι προχωρεῖ σὲ νέα Δημιουργία διὰ τῆς συστάσεως τοῦ νέου Λαοῦ Του.

Ἄν εἶναι ὁ Θεὸς παντοδύναμος καὶ συγχρόνως ἐλεήμων, πῶς μπορούμε νὰ σταθοῦμε σωστὰ ἀπέναντί Του; Τὸ ζήτημα ἔθεσε ὁ ἴδιος ὁ Ἰησοῦς στὴ διήγηση τῶν Δέκα Λεπρῶν (Λουκ. 17,11-18). Οἱ ἐννέα δέχθηκαν τὴν ἴαση ὡς κάτι τὸ αὐτονόητο, ἓνας μόνον ὅμως ἐπέστρεψε κι εὐχαρίστησε τὸν Κύριο, ὁ ὁποῖος τοῦ ἔδωσε καὶ πάλι τὴν υἰεῖα. Ἄν καὶ περιγράφεται ἐδῶ μιὰ τυπικὴ ἀνθρώπινη συμπεριφορὰ, ὁ Λουθηρὸς παραμένει στὸ σημεῖο αὐτὸ ἀνένδοτος.

Ἐνῶ παραδεχόταν ὅτι πονηρὸ δέντρο δὲν μπορεῖ νὰ φέρει ἀγαθοὺς καρπούς, ἦταν πεπεισμένος ὅτι ἓνα ἀγαθὸ δέντρο μπορεῖ μόνον ἀγαθοὺς καρπούς νὰ φέρει, ἀλλιῶς δὲν θὰ ἦταν τὸ ἴδιο ἀγαθό. Ἡ, μὲ τὰ δικά του λόγια: «Τὰ καλά, τὰ εὐσεβῆ ἔργα δὲν κάνουν ποτὲ κάποιον καλό, εὐσεβῆ, ἀλλὰ ἓνας τέτοιος ἄνθρωπος ποιεῖ ἀγαθὰ, εὐσεβῆ ἔργα»⁶. Ὡς ἐκ τούτου διαπίστωνε ὅτι ἡ πίστη δὲν μπορεῖ νὰ ὑπάρξει ἄνευ πολλῶν καὶ ἀγαθῶν ἔργων, ἐπισημαίνοντας συνάμα ὅτι δὲν εἶναι ἔργα ἀγαθὰ ὅσα ποιοῦμε ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ ἀλλὰ ὅσα ποιοῦμε ἐνώπιον τοῦ πλησίον. «Ἐφ' ὅσον ἐποιήσατε ἐνὶ τούτων τῶν ἀδελφῶν μου τῶν ἐλαχίστων, ἐμοὶ ἐποιήσατε» (Ματθ. 25,40), φέρεται ὁ Ἰησοῦς ὅτι θὰ μᾶς πεῖ κατὰ τὰ τέλη τῶν αἰώνων. Ἄν ἀναγνωρίσουμε ὅτι ὁ Θεὸς τὰ πάντα ἔκανε γιὰ τὴ δική μας σωτηρία, εἶναι ἀδύνατο νὰ μείνουμε ἄνευ ἔργων. Κι αὐτὴ εἶναι ἡ χαρὰ μας, πὺρ ἔχει μιὰ συγκεκριμένη διάσταση. Καθὼς ἀποτύπωσε στὸν τίτλο ἑνὸς βιβλίου του ὁ λουθηρανὸς θεολόγος George Forrell (*1919), ἡ πίστη ενεργεῖται δι' ἀγάπης (*Faith Active in Love*). Τὰ ἀγαθὰ ἔργα ἢ ἡ κοινωνικὴ μας στράτευση ἐπὶ τῆς γῆς δὲν ἀποτελοῦν προϋπόθεση γιὰ τὴ σωτηρία μας. Δὲν θὰ ἦσαν ἄλλωστε γι' αὐτὴν διόλου ἐπαρκῆ. Ἀποτελοῦν ὡστόσο τὴ δική μας φυσικὴ ἀντίδραση, ἐνόσω ὁμολογοῦμε ὅτι μᾶς ἀναδέχθηκε ὁ Θεὸς χωρὶς διόλου νὰ τὸ ἀξίζουμε. Αὐτὸς ἀπὸ ἁμαρτωλοὺς μᾶς ἔκανε Χριστιανούς ἐκ τοῦ μηδενός. Κι ἀφοῦ Ἐκεῖνος ὑπῆρξε μαζί μου ἀγαθός, θὰ γίνω κι ἐγὼ πρὸς τοὺς ἄλλους ἀγαθός· ἀφοῦ ὁ Θεὸς ἦταν ἀπέναντί μου ἐλεήμων, θὰ εἶμαι κι ἐγὼ πρὸς τοὺς ἄλλους ἐλεητικός.

6. LUTHER M., *Von der Freiheit eines Christenmenschen* (1520), WA 7:32.5 ἔξ.

“Όμως από ποῦ γνωρίζουμε ὅτι ὁ Κύριος εἶναι ἐλεήμων; Ἄν ἐξηρητᾶτο ἀπὸ ἐμᾶς, τίποτε τὸ καλὸ δὲν θὰ μπορούσαμε νὰ ἀναμένουμε ἀπὸ Ἐκεῖνον. Ἀπὸ ποῦ γνωρίζουμε ὅτι δὲν μᾶς καταδικάζει; Εἶναι ὅλα φαντασία, ἐπινόηση ἀνθρώπινου ἐγκεφάλου; Τὸ παράδειγμα τοῦ Μωυσῆ, τοῦ Δαβίδ, τοῦ Ἡσαΐα καὶ τοῦ Ἀμὼς δὲν εἶναι ἀρκετό. Ἡ Βίβλος μιλάει ταυτόχρονα γιὰ τὴν ἀποτυχία τοῦ Σαοὺλ καὶ τὴν ἀμφίβολη περίπτωση τοῦ Σολομῶντος. Τὸ ὅτι ὁ Θεὸς εἶναι Θεὸς καί, γι’ αὐτό, ἀπείρωσ μᾶς ὑπερβαίνει τὸ ὅτι δημιουργεῖ τὰ πάντα ἐκ τοῦ μηδενός· τὸ ὅτι ἀδυνατοῦμε διὰ παντός νὰ φθάσουμε τὸν Θεὸ καὶ ὅτι μόνον Αὐτὸς μπορεῖ νὰ ὑπερβῆ τὸ χάσμα ποῦ μᾶς χωρίζει ἀπὸ Ἐκεῖνον, ὅλες τοῦτες οἱ παραδοχῆς ἀπαντοῦν καὶ σὲ ἄλλες θρησκείες, καθὼς δὲ καὶ ὁ Λούθηρος ὁμολογεῖ, κι αὐτὸς ἀκόμη ὁ διάβολος θὰ μπορούσε νὰ τὶς παραδεχθεῖ. Τὸ κρίσιμο, ὡστόσο, ἐρώτημα εἶναι: ποιά στάση ἔχει πάρε ἀπέναντί μας ὁ Θεὸς καὶ πῶς μπορεῖ αὐτὸ νὰ μᾶς ἀποκαλυφθεῖ; Γιὰ τὸν Λούθηρο ἦταν προφανὲς ὅτι, ἂν περίμενε ὁ Θεὸς τὴν ἀναγνώριση τῆς παντοδυναμίας Του ἀπὸ ἐμᾶς, «δὲν θὰ φανερωνόταν ἐν σαρκί. Γι’ αὐτὸ ὅμως μᾶς πρόβαλε τὴ σάρκα Του, ὥστε νὰ κρατηθοῦμε ἀπ’ αὐτὴν καὶ νὰ μπορέσουμε ἐν τινι μέτρῳ νὰ τὴν ἀγγίξουμε καὶ νὰ τὴν κατανοήσουμε»⁷. Τούτῃ ἢ περινόηση τοῦ Θεοῦ κατέστη δυνατὴ ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, καθὼς ἐν Αὐτῷ μᾶς φανέρωσε ὁ Θεὸς τὴν καρδιά Του.

4. Ὁ Θεὸς μᾶς φανέρωσε τὴν καρδιά Του

Στὸ πρόσωπο τοῦ Ἰησοῦ ἐνώθησαν τὸ πεπερασμένο καὶ τὸ Ἄπειρο. Μέσα ἀπ’ τὶς πράξεις τοῦ Θεοῦ ἡ ἄπειρη ποιοτικὴ διαφορὰ μεταξὺ Θεοῦ καὶ ἀνθρώπου κατηργήθη. Τὸ διατυπώνει ὁ Λούθηρος στὸν χριστουγεννιάτικο ὕμνο του μὲ τίτλο «Vom Himmel hoch» (= Ἄπ’ τὸν οὐρανὸ ψηλά):

*«Ἴδετε νῦν τὸ σημεῖον καλῶς:
τὴν φάτνην, τὰ σπάργανα τὰ εὐτελεῖ·
ἐκεῖ εὐρήσετε τὸ Παιδίον,
τὸ τὸν κόσμον ὅλον φέρον, ἀναπεσόν».*

Στὸ πρόσωπο τοῦ Παιδίου Ἰησοῦ ὁ Ποιητὴς καὶ Συντηρητὴς ὅλου τοῦ κόσμου μᾶς ἐπεσκέφθη. Κι ὅπως, ἄλλοῦ στὸν ἴδιο ὕμνο, γράφει ὁ Μεταρρυθμιστής:

7. LUTHER M., *Vorlesung über Jesaja* (1527-29), WA 25:106.44 ἐξ., ὅπου Σχόλια στὸ Ἡσ. 4,6.

«Οὕτως ὁ Χριστὸς Κύριος, ὁ Θεὸς μας,
ὁ θέλων ὑμᾶς ἐξαγαγεῖν ἐκ πάσης ἀνάγκης,
καὶ αὐτὸς θέλει εἶναι ὑμῖν Σωτῆρ
καὶ καθάραι ἀπὸ ἁμαρτίας ἀπάσης».

Αὐτός, μὲ ἄλλους λόγους, εἶναι ὁ Σωτήρας μας. Θὰ μᾶς ἀπαλλάξει ἀπὸ τὴ δουλεία τῆς ἁμαρτίας καὶ θὰ μᾶς ἀνοίξει τὴν πύλη τοῦ Οὐρανοῦ. Καὶ τοῦτο, ἐπειδὴ ἔγινε ὁ ἴδιος τὸ ἀνθρώπινο πρόσωπο τοῦ Θεοῦ καὶ Αὐτὸς μᾶς ἔδειξε δι' Ἐκείνου τὴν καρδιά Του. Ἐδῶ βρίσκεται, κατὰ τὸν Λούθηρο, ἡ μεγάλη διαφορὰ ἀνάμεσα στὴ χριστιανικὴ πίστη καὶ τὶς λοιπὲς θρησκείες καὶ φιλοσοφίες. Τοῦτες διαθέτουν ἀξιοπρόσεκτες παραδοχές, μόνο ἐν Χριστῷ ὅμως γνωρίζουμε μὲ βεβαιότητα πῶς διάκειται ὁ Θεὸς πρὸς ἐμᾶς. Ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ μαθαίνουμε πῶς ὁ Θεὸς εἶναι ἐλεήμων καὶ μᾶς καλεῖ νὰ Τὸν ἐμπιστευθοῦμε, πῶς Αὐτὸς κάνει τὰ πάντα γιὰ νὰ μᾶς σώσει ἀπὸ τὴν περατότητα (Endlichkeit) καὶ τὴν ἀνθρώπινη αὐταπάτη.

Τὸ ἐρμηνευτικὸ κλειδί, ἐν προκειμένῳ, γιὰ τὴν Ἱστορία τῆς θείας Ἀπολυτρόσεως, καὶ τὸ γεγονός ἰδιαιτέρως τοῦ Χριστοῦ, εἶναι ὁ Σταυρὸς. Κατὰ τὸν Λούθηρο, κανεὶς δὲν θὰ μπορούσε ποτὲ νὰ ἐπινοήσει τὸ Σταυρὸ ὡς μέσον σωτηρίας. Ἄν ἤμασταν σὲ θέση νὰ φανταστοῦμε ἐμεῖς τὸ σύμβολο τῆς σωτηρίας, θὰ εἴχαμε ἐπιλέξει κάτι μεγαλειῶδες καὶ θαυμαστό, ὄχι ὅμως τὸν ἐπινοήσιστο Σταυρὸ, ὁ ὁποῖος ὑποδεικνύει τὴ χαρακτηριστικὴ προέλευση τῆς Δημιουργίας ἐκ τοῦ μηδενός. Ἀκριβῶς δέ, ἐπειδὴ δὲν θὰ μπορούσαμε ποτὲ νὰ τὸν ἐπινοήσουμε, ἀποδίδει (ὁ Σταυρὸς) ἄριστα τὴν Ἱστορία καὶ τὸ ἔργο τοῦ Θεοῦ γιὰ τὴ σωτηρία μας. Γι' αὐτὸ ἐπέμενε ὁ Λούθηρος ὅτι «μόνον ὁ Σταυρὸς εἶναι ἡ θεολογία μας»⁸ καὶ πῶς «ἡ ἀληθὴς θεολογία εἶναι πρακτικὴ, βάση της δὲ εἶναι ὁ Χριστὸς, τοῦ ὁποῖου οἰκειωθήκαμε τὸν θάνατο διὰ τῆς πίστεως»⁹. Μὲ τὸν ὄρο «πρακτικὴ» ἐννοοῦσε ὁ Λούθηρος ὑπαρκτικὴ Θεολογία, ἐν ἀντιδιαστολῇ πρὸς μὴ ὑποθετικὴ ἢ θεωρητικὴ Θεολογία. Ἡ πρακτικὴ τούτη διάσταση καθίσταται ἄμεσα σαφὴς κατὰ τὴν ἐξήγηση τοῦ β' ἄρθρου τοῦ «Ἀποστολικοῦ Συμβόλου» στὴ *Μικρὰ Κατήχηση* τοῦ Γερμανοῦ Μεταρρυθμιστῆ. Μετὰ τὴν ὁμολογία τοῦ Χριστοῦ ὡς ἀληθινοῦ Θεοῦ καὶ ἀληθινοῦ ἀνθρώπου, διευκρινίζεται τὸ «διφυές», μὲ τὶς ἄμεσες συνέπειές του γιὰ τὴ σωτηρία. Ἡ τελευταία ἐπιτελεῖται μὲ

8. LUTHER M., στὴν ἐρμηνεία του στοῦ Ψαλμ. 5,12: *Operationes in Psalmos* (1519-21), WA 5:176.32 ἔξ.

9. LUTHER M., *Tischrede Nr. 153* (1531/32), WA TR 1:72. 16 ἔξ.

τὸ χωρὶς ἐνοχῆς μαρτύριο καὶ τὸν θάνατο τοῦ Χριστοῦ, τὰ ὁποῖα τελέστηκαν «διὰ τὴν ἡμετέραν σωτηρίαν».

Ὁ τονισμὸς τοῦ Σταυροῦ δὲν συνιστᾶ οὐδόλως ἀρνητικὴ Θεολογία ἢ Θεολογία τοῦ παραλόγου, μὲ τὴν ἔννοια ὅτι ἔπρεπε ὁ Ἰησοῦς νὰ πάθει καὶ νὰ ἀποθάνει. Ἀντιθέτως, εἶναι ἔκφραση ρεαλισμοῦ, καθὼς δείχνει τὸν τρόπο μὲ τὸν ὁποῖο ἐργάζεται ὁ Θεός. Ἐνῶ κανεὶς δὲν θὰ περίμενε πὼς θὰ προέκυπτε κάτι καλὸ, ἂν κάποιος πέθαινε ἐγκαταλελειμμένος ἀπ' ὅλους τοὺς φίλους Του στὸ σταυρό, ἐδῶ ἀκριβῶς τὸ σημεῖο τῆς ἥττας τοῦ Θεοῦ ἐπιλέγεται ὡς ἀφετηρία τῆς νίκης τῆς ζωῆς. Μέσα ἀπὸ τὴν ὑψιστὴ συμπάθειά Του, τρέπει ὁ Θεὸς τὸ σημάδι τῆς ἥττας σὲ σημάδι τῆς νίκης ἐπὶ τοῦ θανάτου καὶ σὲ ἀφετηρία μιᾶς νέας Δημιουργίας. Ὁ Θεὸς εἶναι ἐκεῖνος ὁ ὁποῖος, χωρὶς τὴ δική μας προσπάθεια, μᾶς σώζει ἐν Χριστῷ. Δὲν γίνεται λόγος ἐδῶ γιὰ Ἁγίους ἢ τὴν Μαρία, ἀφοῦ, κατὰ τὸν Λούθηρο, «ἡ Μαρία κατέστη δι' ἐμὲ ὑπηρέτης, καθὼς ἐγέννησε γιὰ χάρη μου τὸν Υἱὸ τοῦ Θεοῦ, ὥστε νὰ εἶμαι σὲ θέση νὰ Τὸν πιστεύσω»¹⁰.

Πὼς μπορῶ νὰ εἶμαι βέβαιος ὅτι ὁ Θεὸς μοῦ φανέρωσε τὴν καρδιά Του; Ὑπάρχουν μήπως περισσότερες ἐνσαρκώσεις τῆς θεότητας (ἢ ἀβατάρ); Ἀσφαλῶς ὁ Λούθηρος δὲν γνώριζε τίποτε γιὰ τὶς ἀμέτρητες Ἰνδουιστικὲς θεότητες ἢ τὶς πολλὰς ἀνθρώπινες ἐνσαρκώσεις τους, ἀλλὰ ἦταν γνώστης τῆς ἀγιολατρίας καὶ τῆς μαριολατρίας τοῦ καιροῦ του. Ἐνῶ ὁ ἴδιος ἐκτιμοῦσε τοὺς Ἁγίους, στὸ μέτρο πὸν αὐτοὶ λειτουργοῦσαν ὡς πρότυπα θεοφιλοῦς ζωῆς, ἐπιτελῶντας ρόλο παιδαγωγικό, διαπίστωνε συγχρόνως πὼς δὲν διέθεταν κάποια σωτηριολογικὴ ἀξία. Καὶ τοῦτο, διότι ἀπλούστατα ὁ Θεὸς ὁ ἴδιος εἶχε ἀποφασίσει νὰ ἀποκαλύψει ἑαυτὸν ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ καὶ ὄχι μὲ κάποιον ἀπὸ τοὺς συγκεκριμένους Ἁγίους.

5. Ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς ὡς κλιμαξ πρὸς τὸν Θεὸ

Μόνο διὰ τῆς ἀνθρωπότητος τοῦ Ἰησοῦ μποροῦμε νὰ πλησιάσουμε τὸν Θεό, διότι (κατὰ τὸν Λούθηρο) «ἡ ἀνθρωπότητα αὐτὴ εἶναι, μὲ ἄλλους λόγους, ἢ ἀγία μας κλιμαξ πρὸς τὸν Θεό, ἐπὶ τῆς ὁποίας μποροῦμε νὰ ἀναβοῦμε καὶ νὰ γνωρίσουμε τὸν Θεό»¹¹. Μὲ τὴν φανέρωση τοῦ βίου καὶ τοῦ τέλους τοῦ Ἰησοῦ

10. LUTHER M., *Predigt über Joh 1,11 ff.* (1522), WA 11:227.12 ἔξ.

11. LUTHER M., *Vorlesung über den Hebräerbrief* (1517/18), WA 57 (III): 99.3 ἔξ., στὸ Ὑπόμνημά του στὸ Ἐβρ. 1,2.

ἀποκτοῦμε τὴν ἐπίγνωσι πὼς ὁ Θεὸς μᾶς ἀγαπᾷ. Δι' Αὐτοῦ ἀποκτᾶμε ὀρθὴ ἀντίληψη περὶ τοῦ Θεοῦ καὶ τοῦ ἔργου Του. Ἐπομένως, ὁ Ἰησοῦς δὲν εἶναι σπουδαῖος ἐπειδὴ κήρυττε πολὺ ὥραϊα, ἐπειδὴ πραγματοποιοῦσε θαύματα ἢ ἐπειδὴ εἶχε ἀγία ζωὴ, ἀλλὰ, πολλῶ μᾶλλον, ἐπειδὴ εἶναι μεσίτης μοναδικὸς τῆς σωτηριώδους ἐνεργείας τοῦ Θεοῦ. Οἱ ὑπόλοιπες ὁδοὶ φαίνονται ἔτσι περιττές, ἀφοῦ, παρὰ τὴ δημοτικότητά τους κατὰ τὴ διάρκεια τοῦ Μεσαίωνα, δὲν εἶχαν τὴ δύναμι νὰ φθάσουν τὸν Θεό, νὰ ἐννοήσουν τὸ θέλημά Του ἢ νὰ κερδίσουν τὴν εὐνοία Του. Ὁ Χριστὸς μόνον (*Christus allein*) ἦταν τὸ ἐπίκεντρο τῆς θεολογικῆς συνειδήσεως τοῦ Λουθήρου.

Καθὼς προείπαμε, ἡ αἰτία γιὰ τὴ διατύπωση: «ὁ Χριστὸς μόνον» ἀνάγεται στὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ (ἀποκλειστικά) νὰ ἀποκαλυφθεῖ ὁ ἴδιος ἐν Χριστῷ. Ὁ Λούθηρος, ἐν τούτοις, διαπίστωσε πὼς ἡ θεία τούτη αὐτο-ἀποκάλυψη συνδεόταν μὲ τὴν ἰδιαίτερη σχέση ἀνάμεσα στὸν Θεὸ καὶ τὸν Χριστό. Γιὰ νὰ διαμεσολαβήσει ὁ Χριστὸς ἐξ ὀλοκλήρου τὸν Θεό, δὲν μποροῦσε νὰ εἶναι οὔτε Ἅγιος τοῦ Θεοῦ οὔτε κάποια ἐνσάρκωσή Του. Ἐπρεπε νὰ εἶναι τέλειος καὶ ὅλος Θεός, ἀλλιῶς δὲν θὰ μποροῦσε νὰ διαμεσολαβήσει τὸν Θεό. Ταυτόχρονα ἔπρεπε νὰ εἶναι τέλειος καὶ ὅλος ἄνθρωπος, ἀλλιῶς θὰ ἔμενε ἐκτὸς καὶ δὲν θὰ μποροῦσε νὰ γίνεῖ ἓνα μαζί μας. Τὸ «ὁμοούσιον τῷ Πατρὶ» (σημεῖο στὸ ὁποῖο ὁ Μεταρρυθμιστὴς ἀκολουθοῦσε τὴ Σύνοδο τῆς Νικαίας) καθιστοῦσε δυνατὴ τὴ διαμεσολάβηση τοῦ Θεοῦ. Γι' αὐτὸ ὁ Γερμανὸς θεολόγος τόνιζε: «Δὲν συνίσταται ὁ Χριστὸς ἀπὸ ψυχὴ καὶ σῶμα, ἀλλὰ ἐκ θεότητος καὶ ἀνθρωπότητος, ἐκ τοῦ Θεοῦ εἶναι καὶ ἄνθρωπον εἶναι. Δὲν ἔχει ἀναδεχθεῖ ἀπλῶς τὴν ἀνθρώπινη φύση, ἢ ὁποῖα συνίσταται ἀπὸ ψυχὴ καὶ σῶμα»¹², προσθέτοντας «πὼς ὅ,τι ἔπαθε ὁ Χριστὸς μπορεῖ νὰ προσγραφῆ καὶ στὸν Θεό, καθότι ἀμφοτέροι εἶναι ἓν»¹³.

Ἀκούγοντας ὁ Λούθηρος τὴν παράδοση τῆς Ἐκκλησίας μὲ προσοχή, ἰδίως τοὺς Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας, δὲν ἐπαναπαύονταν σὲ λόγια ἀνθρώπινα. Σημείωνε πὼς δὲν ἐπρόκειτο ν' ἀκολουθήσει τὰ γραπτὰ οὔτε τοῦ ἱ. Αὐγουστίνου οὔτε οἰωνδήποτε ἄλλων θεολόγων, ἐνόσω ἡ Γραφὴ δὲν τὰ βεβαιώνει, προσθέτοντας μάλιστα τὰ ἐξῆς: «Μπορεῖ κανεὶς νὰ ἐμπιστευτεῖ καλύτερα ἓναν λαϊκὸ ἀπλό, ὁ ὁποῖος παραπέμπει στὴ Γραφή, παρὰ τὸν Πάπα ἢ μιὰ Σύνοδο ποὺ δὲν κάνουν χρῆση τῆς Γραφῆς»¹⁴. Ὅ,τι γνωρίζουμε περὶ Χριστοῦ δὲν εἶναι δυνατὸ νὰ βασι-

12. LUTHER M., *Disputation De divinitate et meritate Christi* (1540), WA 39 II:110.22 ἔξ.

13. LUTHER M., *Disputation De divinitate et meritate Christi* (1540), WA 39 II:121.1 ἔξ.

14. LUTHER M., *Contra Malignum I. Eccii iudicium M. Lutheri defensio* (1519), WA 2:649.2 ἔξ.

ζεται σὲ θεολογικὲς παρεκβάσεις ἢ ἀνθρώπινους συλλογισμούς, ἀλλὰ νὰ γίνε-
ται πιστευτὸ μέσα ἀπὸ τὸ λόγο τοῦ Θεοῦ, ὅπως αὐτὸς μαρτυρεῖται ἀπὸ τὴν Βί-
βλο. Ἡ Γραφή μόνον (die Schrift allein) εἶναι τὸ κατ' ἐξοχὴν θεμέλιο τῆς πίστεως
μας. Μήπως ὁμοῦς ὁ Λούθηρος, μὲ τὸν τονισμὸ τῆς Γραφῆς ὡς μοναδικῆς πηγῆς
γνώσεως ἐκ μέρους μας τῆς σωτηρίας, προάγει τὴ Βίβλο ὡς ἔντυπο Πάπα στὴ
θέση τοῦ Πάπα τῆς Ρώμης; Ὁ ἴδιος ἀντικρούει ἀναφανδὸν μιὰ τέτοια λογικὴ,
ἀφοῦ ὅ,τι ὑπάρχει ἐντὸς τῆς Βίβλου δὲν εἶναι ἀλάθητο, μόνον καὶ μόνον διότι πε-
ριέχεται σὲ αὐτήν.

Ὁ Λούθηρος δὲν ὑπῆρξε γραμματολόγος, τρόπον τινά, τῆς Βίβλου, ἐν ἀντι-
θέσει δὲ πρὸς τὸν Καλβῖνο δὲν προέβη στὴν ἐρμηνεία τῶν βιβλίων τῆς, καὶ δὴ
τοῦ ἐνὸς μετὰ τὸ ἄλλο. Γι' αὐτὸν ὑπῆρχαν θεμελιώδη βιβλικά κείμενα, θεμε-
λιακὰ βιβλικά ἀποσπάσματα καὶ περιφερειακὰ κείμενα. Θεμελιῶδες ἦταν γι'
αὐτὸν ὅ,τι εὐαγγελιζόταν μὲ σαφήνεια τὸν Χριστό. Ὅλα τ' ἄλλα, ποὺ σχεδὸν
δὲν εἶχαν καμία σχέση μὲ τὸ Χριστό, ὅπως λ.χ. μέγα μέρος τοῦ ἰουδαϊκοῦ τελε-
τουργικοῦ ἢ ἡ Ἐπιστολὴ Ἰακώβου (γιὰ τὴν ὁποία ὁ ἴδιος ἰσχυριζόταν ὅτι δὲν
μνημονεύει οὔτε μία φορὰ τὸ ὄνομα τοῦ Χριστοῦ), ἦσαν κείμενα τοῦ περιθωρί-
ου. Πίστη δὲν σήμαινε γιὰ τὸν ἴδιο τὸ νὰ θεωρεῖ κανεὶς ἀληθινὰ κάποια πράγ-
ματα, ὅπως τὶς ἀποφάσεις τῶν Συνόδων ἢ τοῦ Πάπα ἢ τὴν τελευταία συλλαβὴ
τῆς Βίβλου. Πίστη ἦταν γι' αὐτὸν προσωπικὴ ἐμπιστοσύνη, ἐμπιστοσύνη στὸ
πρόσωπο τοῦ Χριστοῦ, τὸν ὁποῖο ἡ Γραφή εὐαγγελίζεται καὶ ὁ ὁποῖος μᾶς ὀδη-
γεῖ στὸν Πατέρα· ὁ Ἰησοῦς μόνον μπορεῖ νὰ μᾶς ἐξασφαλίσῃ σωτηρία μετὰ
ταῦτα καὶ (ὀρθή) καθοδήγηση στὴν παροῦσα ζωὴ. Τοῦτο σημαίνει –κι ἐδῶ μᾶς
ὑποδεικνύει ὁ Λούθηρος τὰ θεμελιώδη περὶ τὴν χριστιανικὴ πίστη– ὅτι ἐν Χρι-
στῷ ὁ Θεὸς εἶναι καὶ παντοδύναμος καὶ ἐλεήμων· εἶναι Ἐκεῖνος ὁ ὁποῖος μὲ
ἀναδέχεται δίχως ὄρους ἢ προϋποθέσεις καὶ στὸν ὁποῖο ἐμεῖς καθημερινὰ
ἀποκρινόμαστε μὲ πίστη «δι' ἀγάπης ἐνεργουμένη» [Γαλ. 5,6].

Μετάφραση:

Κωνσταντῖνος Ι. Μπελέζος,

*Ἐπίκ. Καθηγητῆς τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς
τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν*